

Ivo KOMŠIĆ (2023):

FENOMENI SOCIJALNE PULSACIJE

(Sarajevo: Academia Analitica & Synopsis, 2023, str 321)

“U društvenim znanostima ‘zbiljsko’ je zaista izvanjsko i nezavisno od znanja, ali je po sebi društvena konstrukcija, proizvod prošlih borbi koje, barem u ovom smislu, ostaju u igri u sadašnjim borbama. (...) Stoga se konstruktivistička vizija znanosti treba kombinovati sa konstruktivističkom vizijom znanstvenog predmeta: društvene činjenice su društveno konstruirane, te svaki društveni akter, kao znanstvenik, više ili manje uspješno konstruira, ili nastoji da nametne, sa većom ili manjom snagom, svoju individualnu viziju zbilje, svoju ‘tačku gledišta’. To je razlog zašto sociologija, bez obzira na to da li to želi ili ne (a uglavnom želi), jeste akter u borbama koje opisuje. Društvena znanost je, stoga, društvena konstrukcija društvene konstrukcije.” (Pierre Bourdieu, *Science of Science and Reflexivity*)

Rukopis Ive Komšića *Fenomeni socijalne pulsacije* značajan je iz najmanje dva razloga. Prvi razlog se odnosi na status i problem društvene teorije kao iluminacije društvene zbiljnosti i društvenih relacija, kako to ističe Giddens u uvodnom dijelu svog djela *The Constitution of Society*. Drugi razlog odnosi se na populariziranje teorije generalno; na potrebu da sociologija ne figurira samo u okviru svojih empirijskih kvantifikacija i opisa, te da svojevrsna sinteza teorijskog, konceptualnog (i rekonceptualnog) sa empirijskim, objektivnim uvjetima društvene interakcije u kvalitativnom smislu (i u smislu sociološke imaginacije) dobije jedno novo značenje i novi smisao. Drugi razlog koji ističe značaj reaktualiziranja teorijskih reflektiranja u sociologiji odnosi se na društveni kontekst. U odnosu na posebne sociološke analize i na aktualnost prošlosti; na kontinuiranost i skoro naturalizirajući karakter devedesetih godina XX stoljeća na ovim prostorima, odnosno, na konstantnu

sadašnjost “retencionalnog repa” od pada socijalizma, preko ratova, agresije, genocida, ali negacije “Objektivnog duha” Bosne i Hercegovine, ovaj rukopis je svojevrsni znanstvenoistraživački novum. Veliki broj dosadašnjih teorijskih analiza u oblasti sociologije i društvene teorije na eksjugoslovenskim prostorima su takve da svojim refleksijama ostaju na nivou opipljivih društvenih, političkih, ideoloških i mentalitetskih, zdravorazumskih i implicitnih varijabli. To, s druge strane, ne znači kako je povijesna turbulentnost ovih prostora nedostatna za teorijsku “obradu”. Naprotiv, prednost osoba koje svjedoče ili su svjedočile tim povijesnim turbulencijama jeste i u tome što kao dragocjenu građu imaju društvene fenomene, društvene odnose i objektivacije kao izraz i kao proizvod ovih povijesnih turbulencija. Sociologija i da hoće ne može izbjevati ili ignorisati takav izazov i njen svojevrsni imerzivan karakter. U tom smislu, mnogobrojni teorijski uvidi, teorijske pozicije i pravci, konceptualizacije i doktrinarne postavke imaju afirmaciju ili pak dobijaju status “ishabanih metafora” i “konačnih vokabulara” kada stupe u korespondirajući odnos sa turbulentnošću, kontradiktornošću i nepredvidivošću zbilje.

Drugim riječima, određene teorijske postavke imaju upotrebnu vrijednost u okvirima normalnih, predvidivih i intendiranih društvenih akcija i reakcija te, s druge strane, njihova upotrebnost postaje upitnom ili ograničenom kada se suoči sa subjektivacijama koje dobijaju objektivirajući karakter (karakter prinudnosti društvenih činjenica u dirkemovskom smislu) ili kada se suoče sa refleksijama i intencijama koje su iznenadne, neintendirane, kontradiktorne, retrogradne etc., a koje streme da zadobiju karakter *normalnosti* i karakter “društvene dokse”. U odnosu na studije slučaja i na određene komparativne analize, te teorijske refleksije, koje često implicitno u sebi sadrže ideologijske elemente, posebno u smislu ideal-tipskih, epistemskih konstrukcija koje streme znanstvenom statusu, a u sebi sadrže ideologijske intencije i uvjerenja (ili, bolje rečeno, dnevno-političke intencije), ovaj rukopis uspijeva izbjeći ove zamke i pokušava svojim sadržajem nadopuniti ili zamijeniti određene teorijske

analize i razumijevanja društvene ontologije i društvene fenomenologije, a i političke ontologije koja na društvenu vrši “izvansjku prinudu”. U tom smislu se validira i karakter teorijskog univerzalizma i nastojanja da što manji broj društvenih fenomena i varijabli ostanu “u zagradama” i u “sje-nama”, bez mogućnosti njihovog adekvatnog objašnjenja i razumijevanja. To i jeste metodološko ali i suštinsko pitanje kojim se ovaj rukopis bavi; autor se pita da li je i “kako je moguća društvena znanost istovremeno oslonjena na heterogenost iskustva i na unutrašnji zahtjev za prevladavanjem tog iskustva”. Autor nastoji rasvijetliti, ponuditi dodatni oblik razumijevanja modusa funkcioniranja društvene zbiljnosti, odnosno nastoji ukazati na temeljne fenomene putem kojih je društvena zbiljnost uopće moguća. Pri tome, nije riječ o društvenoj zbiljnosti kao struktuiranoj i finaliziranoj cjelini unutar koje figuriraju određene varijable koje sociolog kao društveni znanstvenik nekim svojim sociologijskim organonom ili “misaonim promatranjem” zrcali. Riječ je o društvenoj zbiljnosti kao interferenciji raznolikih elemenata koji imaju karakter raznolikih subjektiviteta (personalnosti, kako ga razumijevaju socijalni psiholozi), njegovih intrasubjektivnih doživljaja, promišljanja i ponašanja, intersubjektivnih djelovanja i praksi, objektiviranih društvenih činjenica, te njihovih reverzibilnih, reciprocitetnih i nereciprocitetnih stimulacija koje nemaju pravolinijski ili striktno teleološki karakter. Pri objašnjenju i razumijevanju onoga što je predmet društvenih znanosti, a to je neka “društvena zbiljnost”, autor vrši dvostruku funkciju; s jedne strane usvaja Heideggerov stav iz *Prolegomene* o važnosti tradicije filozofijskog mišljenja, o budućnosti kao “bilosti” i o značajnosti onog prošlosnog kao hermeneutičkom potencijalitetu za nova tumačenja i nova značenja onih koncepata i ideja koje imaju status aktualnosti u savremenim društvenim konstelacijama. U odnosu na neki epistemski tradicionalizam, odnos prema tradiciji pretpostavlja specifičan, intrinzički oblik dijaloškog sopstva koje sadašnjost (savremenost) iluminira na osnovu onoga što je obilježilo povijest i ideje moderniteta. Unutar tog misaonog rada autor se otkriva kao tip ili kao nosilac (afirmator) onih društvenih teoretičara koji za ispravno i potpu-

nije razumijevanje društvene zbiljnosti svoje refleksije i svoj metodološki organon oblikuju referiranjem (sukonstituiranjem) na filozofijsko iskustvo. Sociologija kao tip društvene znanosti (koja se izgrađuje i na osnovu svojih društvenoteorijskih konstrukata i koja svoje istraživanje konstantno čini mogućim dijalektičkim vraćanjem na određenu teoriju ili teorije) ne funkcioniše kao samodovoljni monolit određenih saznanja i znanja neovisno o “uslovima filozofijskog iskustva”. Autor favorizuje mišljenje da sociologija bez filozofske tradicije, bez filozofskog načina promišljanja) o svojoj predmetnosti, te bez dijaloškog odnosa koji filozofske refleksije kombinira sa sociološkim konstrukcijama o objektivnoj zbiljnosti), biva svedena na opisno objašnjavanje raznolikih sadržaja nečega što imenujemo *društvom*, pri čemu njena teorija (u eventualnoj intenciji da eliminiira filozofsku tradiciju i način filozofskog promišljanja) biva desupstancijaliziranom i jednodimenzionalnom formom misaone djelatnosti, ili mišljenja o društvu s one strane onoga što je najviša forma kulturne samosvijesti – filozofija. Druga funkcija tiče se onoga što logički slijedi iz filozofskog obrazovanja i promišljanja o onom što jeste društvena zbiljnost. Riječ je o metodološkom seciranju temeljnih komponenti te zbiljnosti koje se u objektivnim društvenim aranžmanima ne pojavljuju kao posebni i izolovani (karantinizovani) entiteti. U ideal-tipskom smislu, riječ je o sociološkim konstrukcijama bez kojih je sagledavanje odnosa dijelova i cjeline društvene zbiljnosti nepotpuno. Poput drugih teoretičara koji vrše prilagodbu određenih termina iz egzaktnih znanosti (društvena statika, društvena dinamika, društvena fizika, društvena sila, društvena snaga, Hobbesov svijet prirode opisan fizikalistički kao odnos atrakcije i repulzije, etc.), autor inventira termin “socijalna pulsacija” kojim razumijeva višeznačnost, međuovisnost i dinamički karakter društvene zbiljnosti kao kompleksne konstrukcije čiji su društveni akteri imanentan dio, koji društveni akteri konstruiraju, rekonstruiraju (konsenzualno i/ili konfliktno, sporazumijevanjem, nesporazumijevanjem ili pogrešnim razumijevanjem, slučajnim ili namjernim) i koji se i samo konstruišu zahvajući stimulacijama koje dolaze iz sfere institucionalnih i neinstitucionalnih

komponenti te zbiljnosti.

Društvena zbiljnost koja je sačinjena od društvenih stanja izraz je raznolikih društvenih djelovanja društvenih aktera, što drugim riječima predstavlja sam karakter socijalne pulsacije. Na tragu Marxove kritike Feuerbacha, zbiljnost se ne poima kao puka predmetna datost, puka osjetilnost, nego kao “osjetilna ljudska djelatnost”, “praksa”, te u tom smislu socijalna pulsacija sebe objektivira kroz ono što autor imenuje “funkcijama svojih socijalnih fenomena”. Drugim riječima, ona sebe manifestira kroz svoje varijable koje kao cjelina generiraju određene forme društvenih kauzaliteta (“intencionalnost”, “reakcija”, “refleksija”, “komunikacija”, “institucionalizacija”, “interiorizacija”, “restrukturacija”, “inovacija”). Riječ je o “interreagujućim relacijama” koje u totalitetu, u uzajamno pulsirajućem odnosu predstavljaju *društvenost društva* (*društvenu bićevitost*), ono na osnovu čega je moguć govor o svojevrsnom društvenom kauzalitetu koji omogućava raznolike oblike društvene pojavnosti. Kako bi ukazao na “logiku socijalnih znanosti”, autor detaljnije analizira Hegelovu dijalektiku u kontekstu čovjeka kao djelatnog subjekta, primjenjujući na raznolike stepene Objektivnog duha raznolike oblike društvenih pulsacija te eksplicirajući razloge zbog kojih se dijalektičnost ovih relacija mora objektivirati u obliku socijalnih pulsacija kada je riječ o konkretnim subjektivnostima, njihovim intrasubjektivnim i intersubjektivnim reakcijama, intrasubjektivnim uobraziljama kao pretpostavkama za intersubjektivne reakcije, konkretiziranim i materijaliziranim intersubjektivnostima u okviru objektivnih društvenih kvantuma, mogućnostima da proizvodi ovih interakcija rezultiraju društvenim činjenicama, da se one u svijesti društvenih aktera internaliziraju, da se u ovisnosti od konkretnih društvenih aranžmana i situacija restrukturiraju, te da transcendiraju granice postojećih formi društvenih normi i operativnosti, kreirajući nove društvene konstrukcije (konsenzualno, evolutivno, ili prinudno i konfliktno) prema kojima je svijest društvenog aktera ponovno intencionalna etc. Pulsirajući karakter reverzibiliteta i reciprociteta u okviru društvene prakse na relaciji “intencionalnost” svijesti društvenog aktera, te “institucionalizacija”

(kao jedni od fenomena socijalne pulsacije) je takva da svijest društvenog aktera jeste uvijek *već pripadna* određenom kompleksu institucionalizacija (određenoj društvenoj, kulturnoj, političkoj, ekonomskoj, ideološkoj pozadini) koje na ovu svijest vrše, u dirkemovskom smislu, prinudnost i imaju izvanjski karakter. S druge strane, u reverzibilnom smislu, te varijable institucionalizacije su također vrste konstrukcija, te su potencijalitet za nove konstrukcije koje ponovno treba internalizirati te institucionalizirati (ako su nove), ili ih pak treba legitimirati. “Legitimacija” se u tom smislu javlja kao “drugostepena institucionalizacija” u onom smislu o kojem su o tome odavno govorili Berger i Luckmann u *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Legitimacija se javlja kao način putem kojeg se već konstruirana institucionalizacija kao objektivacija može “opravdati” i u sazajnom, normativnom i operativnom smislu objasniti. Drugim riječima, prelaz koji autor izvodi npr. od transcendentne fenomenologije i poznate relacije između bitka svijesti i svijeta prema konkretnim formama objektivnosti svoj puni izraz doživljava unutar Habermasove “teorije komunikativnog djelovanja” i njegove analize “životnog svijeta” unutar kojeg autor ovog rukopisa pronalazi svojevrсни intermedij, “refleksiju” kao fenomen socijalne pulsacije koja posreduje na relaciji “društvena akcija”, s jedne strane, te “društveni sistem”, s druge strane. Nadopunjujući ga sa fenomenom “interiorizacije”, i unutar toga sa Weberovom analizom “društvenog djelovanja” kao teleološkog djelovanja, subjektivnost značenja, u ovisnosti od konteksta i tipa relacije (karaktera povijesnog i društvenog kvantuma), može zadobiti karakter objektivne zbiljnosti. Berger i Luckmann ističu važnost “simboličkog univerzuma” kao “matrice svih društveno objektiviranih i subjektivno zbiljskih značenja...” koji imaju funkcionalan status zahvaljujući “nomičkim funkcijama” društvene zbiljnosti. Institucionalizacije i legitimacije (raznog tipa) stoga predstavljaju “mašinerije održavanja univerzuma”. Konstruktivistički karakter društvene stvarnosti se ne iscrpljuje s institucionalizirajućim (i legitimirajućim) komponentama socijalne pulsacije. U ovisnosti o onome što autor naziva “prenosivi kauzalitet” ili onoga što ima karakter “malaksalog

kauzalizeta”, u ovisnosti o intenzitetu, stepenu internaliziranja “društvene dokse”, u ovisnosti o stepenu naturalizacije (čovjek kao “Homo ideologicus”), određeni kvantum društva ili cjelina kao objektivna zbiljnost može imati karakter relativne trajnosti (iako jeste vrsta društvene kontingenције) ili se može transformirati (na različit način i neovisno o tome da li određeni novum jeste kvalitativno novi i bolji, ili je gori od prethodnog) u neku novu formu zahvaljujući “inovaciji” kao fenomenu socijalne pulsacije. Uostalom, bez inovacije bi društveno stanje bilo osuđeno na statičnost i svojevrsni društveni dogmatizam, a ista stvar omogućava dinamični i kritički karakter znanosti, jer ona, pored svojih teorijskih strategija i konstrukata, pored svog metodološkog aparata i svojih istraživačkih praksi, nužno ima i ono što Mills naziva “sociološkom imaginacijom”.

Rukopis je pokušaj redeskrpcije teorijskih zahvata društvene znanosti u ono što je svojevrsni modus funkcioniranja društvenog organizma. Kao drugačiji pogled na ono što je *društvenost društva*, rukopis na zanimljiv način, orijentirajući se na tradiciju filozofskog mišljenja, te ga i transcendirajući, nudi mogućnost otkrivanja fenomena “socijalne pulsacije” kao svojevrsnih apriornih komponentni koje se ispunjavaju raznolikim društvenim, iskustvenim sadržajima sa različitim stepenima intenciranosti, neintenciranosti, konsenzualnosti, konfliktnosti, odnosno sa različitim modusima društvene polivalentnosti i njenog perspektiviteta. Ovakvi uvidi i ovakav tip razumijevanja ne bi bio moguć, ili bi bio nepotpun bez specifične strukture osobnosti samoga autora. Komšić svoje refleksije generira spram teorijskog znanja, ali i spram turbulentnog životnog i političkog iskustva, u mnogim situacijama često odsudnim za opstanak Bosne i Hercegovine (iz onoga što je opasnost i neizvjesnost generira se jedna specifična i ne česta stimulativnost i vrsta reakcije koja u ovom slučaju može proizvesti jedan teorijski model). Iz takvih stanja autor je svojim znanjem i intuitivnošću, ali i senzibilitetom, bio u stanju obuhvatiti i svu cjelinu “fenomena socijalne pulsacije”, koji je možda teže uočiti u svakodnevnoj zbilji uhodanih, rutiniziranih društvenih procesa i relacija, bez vanrednih i često opasnih i destruktivnih stanja povijesti. Čini se

da sociolozi uglavnom ili barem u dobrom broju slučajeva i kreiraju nova teorijska saznanja činjenicom da žive u nekom dobu krize (moralne, intelektualne, ekonomske, političke, ili u općem smislu, povijesne) na koju na odgovarajući način i reaguju. Autor figurira između sinhroniziranja teorijskog znanja i znanja svakodnevnog društvenog života (između onoga što su etablirane teorije i operativne iskustvene prakse) te, u konačnom, iste prevazilazi nudeći jednu dodatnu i jasniju teorijsku argumentaciju sa djelimično novim terminološkim konstrukcijama i teorijskim refleksijama u cilju razumijevanja *bitka društvene zbiljnosti*, odnosno onoga na osnovu čega možemo razumijevati na osnovu čega društvo jeste to što jeste. Kako god ga doživljavali, internalizirali, institucionalizirali i o njemu reflektirali i imali raznolike reakcije, *društvo* u ovoj ili onoj varijanti ima neku vrstu svoje jestosti (bićevitosti) koju autor nastoji objasniti i razumijevati putem fenomena socijalne pulsacije (ta bićevitost traje onoliko koliko i sama povijest, neovisno o raznolikim manifestacijama, preobražajima, konstrukcijama, ili ga kultivirali i doživljavali na nekakav tradicionalan način u formi metodološkog nacionalizma, ili na neki drugi transnacionalan, kibernetički način u formi “društva poslije društva”, u formi digitalnih identiteta etc.). To naravno ne eliminira postojanost raznolikih formi društvenih relacija i konstrukcija koje ne moraju imati nužno institucionalan karakter, te se one mogu na raznolike načine u eri “umreženog društva” proizvoditi, rastvarati i imati raznolike efekte po personalni i kolektivni život. Ali i kao takve, kao raznolike forme “društvenih djelovanja”, one su pripadne nekom društvenom ambijentu i nekoj formi društvene valorizacije, reakcije, internalizacije, te u određenim situacijama (u ovisnosti o vrstama i intenzitetu društvenog djelovanja, te o njegovim konzekvencama) zahtijevaju određen institucionalan odgovor ili su dio institucionalnog poretka na koji neka intencionalnost (kako u klasičnom tako i u digitalnom smislu) djeluje i ima određenu pojavnost, određen intenzitet i određene konzekvence (te obratno, institucionalizacija djeluje na te oblike pojavnosti, na te oblike vaninstitucionalnih djelovanja, posebno u savremenom dobu, a ta su djelovanja i te reakcije različitog karaktera i

stepena intenziteta, trajnosti, te također imaju različite konzekvence). U zavisnosti od intenziteta, repetitivnosti i konzekvenci, ta djelovanja mogu također zadobiti neki oblik institucionalizacije i legitimacije koja im podaruje status objektivnosti i priznanja. Bilo da je riječ o institucionalno etabliranim faktima ili o onima koji imaju nekakav “neuhvatljiv” i vaninstitucionalan karakter, sva su djelovanja (obavezujuća, eksternalizirajuća ili ne) imanentan dio određene forme društvene zbiljnosti.

U tom smislu knjiga pod naslovom *Fenomeni socijalne pulsacije* nudi zanimljiv teorijski prikaz načina putem kojih ljudi kao društveni subjekti konstruiraju društvenu zbiljnost, imaju znanje i odnos prema toj zbiljnosti (zbiljnost koju uzimaju kao dogmu naturalizacije), te načine putem kojih komponente zbiljnosti oblikuju nas same, naše sopstvo u formi individualnih i kolektivnih identiteta.

Prof. dr. Vedad MUHAREMOVIĆ

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet u Sarajevu

Odsjek za sociologiju

vedad.muharemovic@ff.unsa.ba